

СЕКЦІЯ 3
ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАТЬ
В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Дудко Ірина Володимирівна,
професор кафедри української мови
Національного педагогічного
університету ім. М. П. Драгоманова,
кандидат філологічних наук, доцент

ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ДІЄСЛОВА В СУЧАСНОМУ ЮРИДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Дієслово - це універсальна частина мови, що, втілюючи наше знання про просторово-часові характеристики об'єктів позамовного світу, про людську діяльність, означає дії та стани, спрямовані на відображення дій та станів у позамовному світі, і характеризується узагальненим значенням процесуальності [2, с. 16].

Дієслово репрезентує найважливіший фрагмент мовної картини світу [7, с. 110-111] через семантику кореневих морфем (лексичну семантику), через семантику афіксальних морфем, що є носіями того чи того категорійного значення (семантику граматичних категорій). Семантика процесуальності набуває в системі граматичних категорій дієслова складної і багатоаспектної організації, виявляючи регулярні й обов'язкові варіанти, пов'язані зі змістом категорій виду, стану, способу, часу, особи. На думку Ю.О. Пупиніна, «сукупний зміст системи граматичних категорій дієслова виступає як реально-мовна зумовленість (і конкретне виявлення) «процесуальності» дієслова в таких протиставлюваних один одному семантичних елементах, як, наприклад, реальність / ірреальність, минулий / теперішній / майбутній час, цілісність / нецілісність тощо, а також ... в комбінаціях таких семантичних елементів» [6, с. 44]. Граматичне значення «процесуальності», як і будь-яке граматичне значення, має певні формальні показники. Такими формальними показниками або зовнішніми виразниками граматичного значення «процесуальності» є морфологічні та синтаксичні властивості дієслова.

Опис граматичних категорій, зокрема дієслівних, не можна вважати достатньою мірою адекватним, якщо розглядати їх в так званому «чистому вигляді», абстрагуючись від обов'язкової співвіднесеності їхнього функціонування з реальною ситуацією спілкування, з конкретними мовленнєвими реалізаціями.

У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує аналіз дієслова з його граматичними особливостями у дискурсі.

Дискурс - це зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними (прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими) чинниками; текст, розглянутий в контексті подій; мовлення, розглянуте як цілеспрямований, соціальний акт, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмах їх свідомості (когнітивних процесах) [4, с. 136].

Юридичний дискурс є різновидом інституційного дискурсу, має чітку мету, визначених учасників та встановлений шаблон розгортання мовленнєвої ситуації. Юридичний дискурс витлумачують як текст права в динаміці, у процесі тлумачення і роз'яснення. Як зазначає Н.Є. Коваль [3], він є специфічним видом комунікації, який функціонує у різних середовищах: 1) судових засіданнях; 2) консультаціях (адвокат - клієнт); 3) допитах свідка в усній формі; 4) законодавчих документах (законах, контрактах, угодах); 5) судових протоколах та рішеннях суду. У межах юридичного дискурсу виокремлюють такі його основні типи: 1) законодавчий; 2) усний судовий; 3) письмовий судовий; 4) освітньо-правовий.

Мові права в цілому властиві такі ознаки: офіційність; повнота; раціональна стислість; аргументованість; системність; логічність; об'єктивність; вмотивованість; однозначність; достовірність; зобов'язально-інформативний характер; зрозумілість, точність і визначеність; нейтральність; кодифікованість; стандартизованість; сталість; нормативність мовних засобів тощо [1; 5, с. 61].

Юридичний дискурс репрезентований різножанровими документами законодавчого (*конституція, постанова, указ, декрет, кодекс*), дипломатичного (*договір, угода, конвенція, декларація, меморандум, нота*), судово-правового (*позов, апеляція, касаційне подання*), адміністративно-канцелярського (*акт, протокол, заява, ухвала, контракт, доручення*) характеру.

У мові права використовуються книжні дієслова та їх форми: **визначати, активізувати, дезінформувати, знаменувати, символізувати.**

Розпоряджувальний характер інформації передають дієслівні структури зі значенням модальності необхідності та можливості: **Насамперед треба акцентувати свою увагу на тих обставинах, що наявні у справі; Укладення договорів повинно здійснюватися** з додержанням умов.

Інфінітив у наказах, розпорядженнях, службових листах, інструкціях, дорученнях надає висловленню категоричності: **вважати, доручити, звільнити, призначити, внести пропозицію, рекомендувати до зарахування, вилучити з ужитку, затвердити на посаді, допустити до участі в конкурсі, позбавити пільг, встановити доплату в розмірі, заборонити** здійснення розрахунків з бюджетом у негрошовій формі.

Найпоширенішою дієслівною формою є форма теперішнього часу першої особи множини або третьої особи множини та однини із значенням позачасовості: **ми вимагаємо, дирекція звертається, рівень інфляції становить, підприємства несуть відповідальність, вважаємо за доцільне звернутися до ректора університету, наймач відповідає за майно, банк впроваджує нові форми роботи з клієнтами, допускають до участі в конкурсі осіб, Верховна Рада України від імені Українського народу приймає цю Конституцію.**

Теперішній час може вживатися у значенні майбутнього, коли треба підкреслити обов'язковість виконання дії (**рада розпочинає роботу об 11-й годині, засідання суду розпочинається завтра о 10-й**).

Форми майбутнього часу часто набувають відтінків повинності, можливості, необхідності: **Військове командування виділить ...** (= «має виділити»).

Дієслова доконаного виду утворюють просту форму майбутнього часу: **профінансуємо, сплатимо, переглянемо.** Дієслова недоконаного виду мають просту і складену форми майбутнього часу. У юридичному дискурсі переважають складені форми дієслів недоконаного виду майбутнього часу: **кредитні та фінансові установи будуть** вживати належних

заходів, *держави-учасниці будуть* забезпечувати інформування.

Дієслово *бути* в усіх особах однини і множини теперішнього часу має форму *є: підприємство є юридичною особою, контракт є документом, Україна є унітарною державою.*

Фіксують також використання пасивних конструкцій: *Перевищення своїх повноважень, зловживання службовим становищем переслідуються законодавством України; активних дієприкметників минулого часу та пасивних дієприкметників: збіднілий, збанкрутілий, підтверджений; покритий акредитив; опротестований вирок; втрачена вигода; вироблений національний дохід.*

Предикативні форми на *-но, -то* виражають значення результативного стану, тому їх вживають замість пасивних дієприкметників, якщо хочуть наголосити на дії, а не на ознаці: *У зобов'язанні визначено* грошовий еквівалент в іноземній валюті; пор. також: *Запрошення розіслано вчасно* замість *Запрошення розіслані вчасно.*

Інтегральною ознакою юридичного дискурсу виступає ситуація спілкування в юридичній сфері, яка разом з екстралінгвістичними чинниками визначає його диференційні мовні ознаки. Отже, юридичний дискурс - це комплексна система лексичних, граматичних і синтаксичних засобів вираження, що підпорядковується завданням і цілям комунікації у сфері права, характеризується специфічною термінологією й особливими юридичними категоріями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артикуца Н.В. Мова права та її вивчення студентами юридичних спеціальностей у вищих навчальних закладах України [Текст] / Н.В. Артикуца // Зб. матеріалів наук.- практ. конф. - С. 155-158.

2. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І.Р. Вихованець. - К.: Наук. думка, 1988. - 256 с.

3. Коваль Н.Є. Мовні засоби аргументації в юридичному дискурсі (на матеріалі англomовних законодавчих та судових документів): Автореф. дис. ... канд. філол.наук / Одеський

національний університет імені І.І. Мечникова. - Одеса, 2007. - 22 с.

4. Лингвистический энциклопедический словарь/ гл. ред. В.Н. Ярцева. - Москва: Сов. энциклопедия, 1990. - 685с.

5. Правнича лінгвістика: навч. посіб. [Текст] / Г.П. Проценко, Л.М. Шестопалова, О.Ф. Прохоренко [та ін.] за заг. ред. С.М. Гусарові. - К.: ПАЛИВОДА А. В., 2010. - 312 с.

6. Пупынин Ю.А. Грамматические категории русского глагола в их системно-парадигматических и функциональных связях / Ю.А. Пупынин // Межкатегориальные связи в грамматике / отв. ред. А.В. Бондарко. - СПб.: Изд-во «Дмитрий Буланин», 1996. - С. 43-60.

7. Уфимцева А.А. Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой картины мира / А.А. Уфимцева // Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира. - М.: Наука, 1988. - С. 108-140.